

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

History by proxy: imaging the great Irish famine

Kelly, N.A.

Publication date
2010

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kelly, N. A. (2010). *History by proxy: imaging the great Irish famine*. [Thesis, externally prepared, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Titel: Geschiedenis bij Volmacht: De Verbeelding van de Ierse Aardappelhongersnood

Samenvatting

Dit proefschrift onderzoekt het spectrum van visuele en materiële representaties van de Ierse Aardappelhongersnood [*Great Irish Famine*] in erfgoed, kunst en gerelateerde herdenkings- en toeristische praktijken. Het onderzoek richt zich op de geschiedenissen, contexten en plaatsen waar de herinnering aan de Hongersnood tot uitdrukking is gebracht, en tegenwoordig gegenereerd wordt. De Hongersnood brak uit in 1845, ten gevolge van herhaaldelijke, grootschalige uitbraken van aardappelziekte (*phytophthora*) en daaropvolgende mislukte oogsten van de voornaamste voedselbron van het toenmalig Ierse volksdieet. De directe effecten van de Hongersnood waren voor een periode van tenminste zes jaar intens voelbaar, met aanhoudende indirecte gevolgen voor het culturele, politieke en economische leven in Ierland. Sommige historici en cultuurwetenschappers betogen dat de Hongersnood, als een onvoldoende en inadequaet besproken aspect van het moderne Ierland in wording, nog altijd zijn schaduw werpt over de hedendaagse Ierse situatie. Ierland telde in 1841 meer dan 8 miljoen inwoners. In 1851 waren een miljoen daarvan gestorven, terwijl zo'n anderhalf miljoen inwoners waren geëmigreerd. Als een geschiedenis van ontbering, functioneert de Hongersnood als een casus voor wat ik omschrijf als 'negatieve geschiedenis': geschiedenissen die worden getekend door afwezigheid en verlies.

Visualisaties van de Hongersnood zijn te vinden in musea: sommige met tentoonstellingen die expliciet aan de Hongersnood zijn gewijd, en anderen die de minder concrete parameters van de gevolgen van de Hongersnood belichten. De Hongersnood is eveneens op uiteenlopende manieren verbeeld in tijdelijke tentoonstellingsprojecten. Al deze projecten—kunst in de openbare ruimte, monumenten, en individuele kunstprojecten—werden van begin af aan gevormd door de context waarin ze tot stand kwamen en in eerste instantie zijn getoond. In heel Ierland zijn kleine *cottages* en overblijfselen van gebouwen zoals armenhuizen en voormalige gaarkeukens te vinden, die tegenwoordig dienen als plaatsen om de gelokaliseerde geschiedenissen van de Hongersnood te vertellen. Tegelijk met het vertrek en het overlijden van zo veel mensen, vonden er ten tijde van de Hongersnood ingrijpende fysieke veranderingen in het landschap plaats. De *cottages* werden geteisterd door leegstand; bijstandsvoorzieningen, opererend vanuit de overheid, zagen toe op verschillende tewerkstellingsprojecten, waaronder de bouw van muren, wegen en kades, om de armen het nodige werk en (een schamel)

inkomen te verschaffen; armenhuizen liepen vol, en raakten vervolgens overbevolkt; er werden massagraven gedolven en gevuld.

De relatie tussen plaats en herinnering, en haar beleving in tijd en in de uit- en opvoering [*performance*] van herdenking, verenigen deze diverse objecten van analyse. Om de vroege voorbeelden van Hongersnoodgerelateerde visuele cultuur te begrijpen, houd ik rekening met de koloniaal gesitueerde conditie van de Hongersnood, en haar aanvankelijke manifestatie in het Ierse leven, en onderzoek ik de aanhoudende effecten hiervan ten aanzien van actuelere aspecten van herdenking en representatie. Hoewel politieke realiteiten gestalte geven aan de perceptie en uitwerking op de taal en codes van visuele en materiële cultuur, is het, desalniettemin, de onderliggende behoefte aan de zichtbaarheid van een cultureel geheugen [*cultural memory*] die binnen mijn onderzoek centraal wordt gesteld. Ideeën over plaats zijn in Ierland, zoals in veel postkoloniale landen, inherent verbonden aan het politieke samenspel van memorie en de in een relatief recent verleden opnieuw gevormde identiteit. Als gevolg daarvan zijn cruciale systemen van culturele differentiatie tussen rurale en urbane locaties, en nationale en buitenlandse bestemmingen, in werking in de manier waarop de Hongersnood herinnerd en herdacht wordt.

De wijze waarop de Hongersnood verbeeld wordt in de conventionele modernistische plek van historische representatie—het museum—wordt onderzocht in Hoofdstuk 1. Ik concentreer me op het problematisch positivisme van tentoonstellingspraktijken als middel tot collectief herinneren, en evalueer daarbij de implicaties van representatie in postkoloniale discoursen. In de microkosmische benadering van Hongersnoodherinnering door één van de besproken musea, vormen strategieën ter formatie van identiteit en alteriteit de basis voor de totstandkoming van een geschiedenis van differentie. In andere musea wordt de gebeurtenis voorgesteld als een belangrijke aanleiding, en zelfs middel, om politieke voorvallen, nationale identiteit en internationale situaties van honger te begrijpen. In al deze voorbeelden vormt de frictie binnen methodes van representatie, welke het verleden in een hedendaagse context plaatsen en transgeografische culturele vergelijkingen tot stand brengen, het onderwerp van mijn analyse. Wat uit deze discussie naar voren komt, is dat de schaarste aan materiële ‘bewijsvoering’ door middel van artefacten, aanleiding geeft tot uiteenlopende strategieën ter onderhandeling van het verleden [*negotiating the past*] in het heden, en dat het onderkennen van de artificiële aard van geheugen en herinnering op overtuigende wijze in kan worden gezet in pogingen om een voorheen lijden kenbaar te maken aan een hedendaags publiek.

In Hoofdstuk 2 bevestig ik de autoriteit van conventionele vormen van historische representatie in tijdelijke tentoonstellingen die aan de Hongersnood zijn gewijd, en stel ik expliciet de kwestie van tijd, of perspectief, aan de orde, als een constructief aspect voor de wijze waarop kunstenaars, curatoren en het publiek zich een retrospectieve blik aanwenden. De onderhandeling van sociale kunstgeschiedenis staat hier centraal als methode om de betekenis en waarde van vijf belangrijke gedenktentoonstellingen te bespreken. Ik kijk eerst naar een tentoonstelling uit 1946, die op een aantal discussies ten aanzien van de toenmalig hedendaagse kunst, en visies op herdenking reflecteerde. Deze discussies werden getekend door een institutionele weerzin om een dergelijke donkere periode uit de Ierse geschiedenis aan nauwkeurig onderzoek bloot te stellen, ten gunste van een meer gevierde toon verbonden met het thema van politieke onafhankelijkheid van Engeland—alhoewel enkele kunstenaars, op individueel niveau, wel degelijk interesse leken te hebben in de behandeling van de Hongersnood als een op zichzelf staand onderwerp. Vervolgens onderzoek ik een viertal tentoonstelling uit de jaren '90 van de vorige eeuw, die door verschillende groepen met uiteenlopende agenda's en resultaten werden georganiseerd. Uit mijn lezing van deze tentoonstellingen blijkt dat de formele institutionele terughoudendheid om de Hongersnood, in tijdelijke tentoonstellingen en aan de hand van visuele en materiële cultuur, te belichten, de basis legde voor tentatieve en experimentele benaderingen van de mogelijke interactie van kunst en artefact in tentoonstellingspraktijken die een negatief gevormde geschiedenis van verlies representeren. De invloed van het toenmalige Ierse politieke klimaat op het soort representaties in deze projecten was desalniettemin groot, en weerspiegelde de gevolgen van de langzame onderhandeling van het verleden in een postkoloniale cultuur.

Hoofdstuk 3 komt voort uit een onderzoek naar het meest gangbare motief in kunst en illustraties over de Hongersnood, en openbare werken die de Hongersnood gedenken: het hongerende lichaam. In dit hoofdstuk benadruk ik het nut van verschillende beschouwingen op representatie, in relatie tot ieder besproken werk. Met betrekking tot de schilderkunst van medio negentiende eeuw, kan gesteld worden dat zowel de gevisualiseerde context, als de perceptuele noties van relatieve sociale posities—tussen kunstenaar, onderwerp en publiek—de locatie van het lijdend lichaam gevormd hebben en blijven vormen. Dit beïnvloedt de lezing van honger in Hongersnoodrepresentaties. Om de toenmalige koloniaal getekende ideeën omtrent *Irishness* en gerelateerde primitivistische lezingen van beelden verder te belichten, richt ik mij op het werk van hedendaagse individuele illustratoren en kunstenaars, dat afwisselend, of in combinatie, sympathie impliceert; stereotypes benadrukt; deze stereotypes ondermijnt; het lijden weergeeft als plaatsgebonden; en

onteigening [*dispossession*] als een universeel leesbaar thema behandelt. In het laatste deel van dit hoofdstuk bekijk ik recentere voorstellingen van het hongerende lichaam, op het gebied van autonome kunst en kunst opdrachten voor de openbare ruimte. De kwesties die opgeroepen worden door het gebruik van het lichaam in de verbeelding van de Hongersnood, worden hier omkaderd door een verhandeling over de wijze waarop pijn uitgedrukt en gelezen wordt, wat vragen oproept omtrent de (on)mogelijkheid tot het verwoorden van pijn, en de relatieve verhoudingen in het kijken naar het lijden van een ander.

Onteigening vormt het aandachtspunt van Hoofdstuk 4, waarin de herinnering aan ervaringen omtrent huisuitzetting, leegstand en emigratie in het tijdperk van de Hongersnood centraal wordt gesteld in mijn analyse van representatie. In het kijken naar verschillende aspecten op het gebied van het replica, kunst en artefact, beschouw ik 'postmemory' als een essentieel concept voor het begrip van cultureel geheugen: ik beargumenteer dit aan de hand van een kritiek op het discours van authenticiteit in herdenkingspraktijken. In het eerste deel van dit hoofdstuk komen de complexiteiten van de relatie tussen een mobiel en nu missend subject—de massa van individuen die uit hun huizen werden gezet en die zijn geëmigreerd of gestorven—en de objecten die gebruikt worden om de betreffende geschiedenissen te symboliseren aan bod. Het hoofdstuk als geheel is gestructureerd rond de dubbele contrapunten van realiteit en representatie: een *cottage* en een schip. In relatie tot de huisuitzettingen ten tijde van de Hongersnood, kijk ik naar schilderijen uit de negentiende eeuw tot aan het heden, alvorens de verschillende vormen van representatie op *cottage*-erfgoedlocaties te analyseren. Het schipdooom wordt behandeld volgens een vergelijkbaar patroon, waarbij, binnen deze discussie, de kwesties omtrent replicatie van explicietere relevantie zijn. Bij elkaar genomen, suggereren deze analyses dat de driehoeksverhouding tussen 'postmemory'; de zoektocht naar authenticiteit in erfgoedculturen; en ideeën over moderniteit in een postkoloniaal discours, een integraal onderdeel vormen van het tot uitdrukking brengen van een cultureel geheugen van onteigening.

Vragen over het verband tussen bewijs en 'stem' vormen de agenda van Hoofdstuk 5. Ik concentreer me daarbij op de functionele discrepanties tussen statistische verslagen (die aantallen en namen benadrukken) en het oproepen van een verleden door middel van narratieve technieken. Daarbij onderzoek ik de manier waarop representaties van ervaringen in armenhuizen en van voedselhulp gepositioneerd worden in de herinnering en herdenking van de Hongersnood. De aandacht voor vertellingen over individuele vrouwen binnen de bredere context van het negentiende-eeuwse plattelandsleven in Ierland, in twee belangrijke armenhuismusea, toont de interesse—weliswaar met subtiele verschillen—voor een

bepaald type narratieve structuur in de behandeling van het verleden. In dit hoofdstuk onderzoek ik eveneens, aan de hand van een lezing van objecten in een erfgoedcentrum over de Hongersnood, hoe voedselhulp herinnerd en herdacht wordt. De interactie tussen artefacten uit het verleden en de context van hun bemiddeling in het heden, accentueert de sleutelpositie van agentuur [*agency*] in Hongersnoodvertellingen, zoals weerspiegeld in mijn lezing van de selectief vertelde (beschreven) personages in de armenhuismusea. De vorming van geschiedenis en cultureel geheugen, baant zich, zodoende, een weg in de kloof die ontstaat tussen de numerieke beschrijvingen van lijden; de naamgeving van getuigen; en de interpretatieve waarde van materiële objecten.

In Hoofdstuk 6 vormt de relatie tussen Hongersnoodgeschiedenissen en actief toerisme het onderwerp van studie. De karakteristieken van Hongersnood-gerelateerd erfgoedtoerisme worden in dit hoofdstuk gepresenteerd met het zicht op begrip van de impact en het bereik van de ‘officiële’ toeristische plaatsen van Hongersnoodmemorie, en de meer terloopse of zelfs ongemarkeerde sporen van Hongersnoodervaringen op het land. Ik onderzoek de vormen van representatie die zich voordoen tijdens een jaarlijks georganiseerde liefdadigheidsloop, waarbij internationale banden worden aangehaald en versterkt door middel van universele noties van lijden, en uitgevoerd in het ritueel van wandelen. In mijn analyse van zogenaamde erfgoedroutes behandel ik de potentie van actief toerisme als een middel om geschiedenis—langs deze toeristische georiënteerde paden van algemene Hongersnoodrepresentatie—ten uitvoer te brengen. Kwesties en aandachtspunten omtrent actieve herdenking zijn van groot belang in de behandeling van herinneringen die worden opgeroepen door minder openlijk herdachte overblijfselen van bijstandsprojecten in Ierland, zoals onderzocht in mijn lezing van twee ‘Hongersnoodmuren’ en een ‘Hongersnoodweg’. De wisselwerking tussen de twijfel omtrent de juistheid van bronnen (zoals het gebrek aan duidelijkheid over bouwsels die al dan niet het product zijn van bijstandsprojecten); de gelaagdheid van historische relativiteiten; en de promotie van een op de ervaring gebaseerde betrokkenheid met deze artefacten in het Ierse landschap, verhoogt het belang van genuanceerde interpretatie en actieve betrokkenheid in de constructie van cultureel geheugen.

De herinnering aan het veelal haastige begraven van doden in anonieme en massagraven vormt het voornaamste onderwerp van Hoofdstuk 7. Ik richt mij op de betekenis van het zogenaamde morbide of ramptoerisme voor de herinnering aan de Hongersnood, om zodoende de krachtige potentie van de reconstructie van getuigenissen in het heden, aan de hand van het herdenken van ontbering uit het verleden—en in het bijzonder, het daaropvolgende resultaat van de massagraven—te

benadrukken. Plaatsen die Hongersnoodgraven gedenken, worden in sommige gevallen symbolisch aangekondigd—zoals bij officiële begraafplaatsen die massagraven bevatten. Andere plaatsen worden minder expliciet erkend, en worden lokaal en ‘stil’ herdacht—zoals velden waar niet op wordt gegraasd en overwoekerde begraafplaatsen. Hierbij vestig ik de aandacht op de kloof tussen de codes van zichtbaarheid ten aanzien van gemarkeerde plaatsen van herdenking en herinnering, en de ogenschijnlijk minder concrete Hongersnoodlocaties. In een onderzoek naar de wijze waarop presentie en verbeelding bij massagraven vormen van herdenking en herinnering teweeg kunnen brengen, bevraag ik de gebruikelijke voorrangsrol van zichtbare of aantoonbare geschiedenis. De kwesties die aan bod komen in de representatie van begrafenissen op kerkhoven worden nader onderzocht aan de hand van een lezing van twee foto’s van ongemarkeerde graven. Dit leidt tot een extrapolatie van datgene dat ‘geschiedenis bij volmacht’ zou kunnen betekenen voor de herinnering en herdenking van negatieve geschiedenissen. Als laatste geven de reflecties op twee recente kunstwerken, en op een crucifix vervaardigd uit de basis van een doodskist uit de periode van de Hongersnood, aanleiding tot een (h)erkenning van een poëtisch herinneren die voortkomt uit het besef dat door verlies getekende gebeurtenissen een gearticuleerde plaats moeten krijgen in het cultureel geheugen.

In mijn conclusie stel ik dat de beperking van het letterlijk in kaart brengen van geschiedenis tekenend is voor de moeizame pogingen van herdenkings- en herinneringspraktijken om gestalte te geven aan afwezigheid door middel van positivistische strategieën omtrent representatie. Dit accentueert de problematiek die wordt geassocieerd met de wisselwerking in het herdenken en herinneren, tussen het oproepen van geschiedenissen van collectief lijden enerzijds, en het overbrengen van de ervaringen van individuen anderzijds. Hierbij komt het belang van actuele culturele en geografische plaatsen waar representatie gesitueerd wordt, aan het licht, alsmede de rol van een actief herdenken en herinneren in het oproepen van het verleden en het construeren van geschiedenis. Om die reden stel ik het potentieel van kunst voor als een interveniërend element tussen de fragmentarische tastbare overblijfselen van het verleden en de efemere sporen van tijd op de daadwerkelijke historische locaties—waar de methodes van historische analyse zowel de representatie van geschiedenis, als het idee van representatie zélf, voorschrijven. In dit opzicht kunnen armoede en ontbering licht werpen op de casus voor een ‘geschiedenis bij volmacht’.